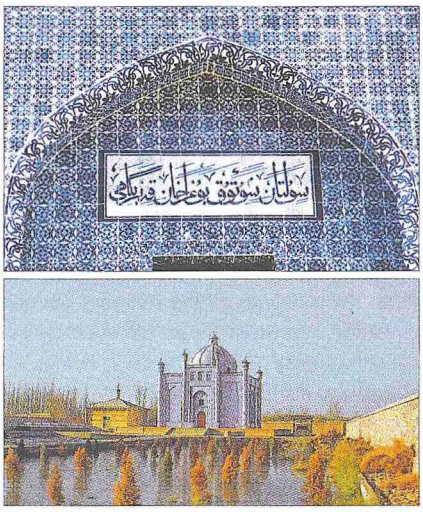

Satuk Buğra Han'ın türbesiyle kapısı üzerindeki çini süslemeyi gösteren bir detay

rahanlılar'a sığınan ikinci şehzade olan İlyas, Kâşgar'da muhtemelen Satuk'a tâbi olan Togan Tegin tarafından iyi karşılandı ve iki taraf arasında akrabalık bağı kuruldu. Ardından İlyas Mâverâünnehir'e bir sefer düzenledi, ancak başarılı olamayıp tekrar Kâşgar'a çekildi. Bir süre sonra Sâmânîler tarafından ikna edildi ve Buhara'ya döndü.

344 (955) yılında vefat edip Artuç'a defnedilen Satuk Buğra Han'ın kabri hâlâ ziyaretgâhtır. Birbirleriyle mücadele halinde olan Türk boylarını tek bir çatı altında toplamayı, Kara Hakan unvanını kullanarak Balasagun iktidarını ele geçirmeyi, Hoten ve Isık Göl'ün doğu kıyısında müslüman olmayan unsurlarla mücadeleyi sürdürmeyi, batıda Sâmânîler'le siyasî ittifaklar kurmayı hedefleyen Satuk Buğra Han'ın bu hedeflerin önemli bir kısmını gerçekleştirdiği söylenebilir.

Satuk Buğra Han'ın kişiliğini, İslâm dinini kabulünü ve İslâmiyet'i yaymak için gösterdiği fedakârlıklarla kerametlerini anlatan menâkıbnâme mahiyetindeki *Tezkire-i Satuk Buğra Han* İslâmî dönem Türk destanlarının en meşhurlarındandır. IX ve X. yüzyıllarda ortaya çıktığı anlaşılan bu mensur eserde Satuk Buğra Han'ın Hz. Peygamber'le mi'racda karşılaşması, daha sonra dünyaya gelmesi ve o esnada gerçekleşen mûcizevî olaylar, ardından müslüman oluşu, İslâmiyet'i yayışı ve Karahanlılar'ın kâfirler karşısında kazandığı başarılar anlatılır. Arapça ve Farsça kelimelerin de yer aldığı destanda sade bir dil kullanılmıştır. İslâmî Türk destanları ile eski Türk destanlarının kırk arkadaş, at, av, mukaddes ihtiyar, mukaddes çocuk, mukaddes ışık gibi ortak kavramlarının yer aldığı eserde Türk tarihiyle İslâm inanışları menkıbevî tarzda birleştirilmiştir.

**BİBLİYOGRAFYA :**

*Dîvânü lugāti't-Türk Tercümesi*, I, 420; *Tezkire-i Satuk Buğra Han*, Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. P66; İbnü'l-Fakīh, *Kitâbü'l-Büldân* (nşr. Yûsuf el-Hâdî), Beyrut 1416/1996, s. 642; Taberî, *Târîḫ*, Beyrut 1407/1987, IV, 172; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 458-459; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 125; XI, 82; Cemâl-i Karşî, *Mülḥakātü'ş-Şurâḥ* (nşr. V. Barthold, *Turkestan v eqoxu Mongol'skogo naşestviya* içinde), Petersburg 1898, I, 130; Molla Hacı, *Buğra Hanlar Tezkiresi* (nşr. Abdurrahim Sabit), Kaşgar 1988, s. 37; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*, İstanbul 1971, I, 268-269; M. F. Grenard, "Satuk Bugra Han Menkıbesi ve Tarih" (trc. Osman Turan), *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 245-308; V. V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, s. 321-323; a.mlf., "Buğra", *İA*, II, 760; Hasan Köksal, *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1985, s. 58-60; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 2002, s. 8-9, 80-197; Abdülkerim Özaydın, "Türkler'in İslâmiyet'i Kabulü", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, IV, 257; a.mlf., "Karahanlılar", *DİA*, XXIV, 405-406; Hamada Masami, "Le mausolée et le culte de Satuq Bughrâ Khân", *Journal of the History of Sufism*, III, Paris 2002, s. 63-73.

ÖMER SONER HUNKAN

## SAUVAGET, Jean
(1901-1950)

**Fransız şarkiyatçısı.**

Niort'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra Paris'te Ecole Nationale des Langues Oriantales Vivantes'ta ve Sorbonne Üniversitesi'nde Arapça, Farsça ve Türkçe okudu. Öğrenciliği sırasında hocalarından M. Gaudefroy-Demombynes'in özel ilgi ve desteğini gördü. 1924'te Dımaşk'a giderek Institut Français des Etudes Arabes'a girdi; 1929-1937 yılları arasında da genel sekreterliğini yürüttü. Dımaşk'ta kaldığı süre içinde bir taraftan halk Arapça'sını öğrenirken bir taraftan da Suriye'nin ve civarındaki ülkelerin tarihi ve eski eserleri üzerinde araştırmalarda bulundu; bu amaçla Türkiye (1932-1934), Filistin (1933), Irak ve İran'a (1934) seyahatler yaptı. 1937'de Paris'e dönen Sauvaget 1941'de Halep tarihi hakkındaki doktorasını tamamladı ve ardından Ecole Pratique des Hautes Etudes'de Doğu İslâm Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğüne getirildi. 1941-1944 yılları arasında Ecole du Louvre'da İslâm sanatları tarihi okuttu. 1946'da Collège de France'ta ders vermeye başladı. Bu arada öğrencilerinden Robert Mantran'ın Osmanlı tarihi alanına kaymasında etkili oldu. Yine bu yıllarda *Journal asiatique*'in yayın kurulunda görev yapıyordu. *Mélanges offerts à William Marçais* adlı esere (Paris 1950) katkıda bulundu. 5 Mart 1950'de Cambo'da öldü. Daha çok İslâm tarihi ve sanatlarıyla meşgul olan Sauvaget, tarih araştırmalarında arşiv malzemelerinden ve arkeolojik verilerden yararlanmaya çalışmıştır. Ölümünden sonra *Mémorial Jean Sauvaget* adıyla bir kitap yayımlanmıştır (I-II, Damas 1954).

**Eserleri. Telifleri:** *Les monuments ayyoubides de Damas* (Michel Ecochard ve J. Sourdel Thomine ile birlikte, Paris 1930); *Répertoire chronolojique d'épigraphie arabe* (Etieenne Combe ve Gaston Wiet ile birlikte, I-XIII, Kahire 1930-1958); *Poteries syro-mésopotamiennes du XIV^e siècle* (Paris 1932); *Les monuments historiques de Damas* (Beyrut 1932, A. trc. Ekrem Hasan el-Ulebî, *el-Âşârü't-târîḫiyye fî Dımaşḳ*, Dımaşk 1412/1991); *Alep au temps de Sayf ad-Dawla* (Beyrut 1936); *Remarques sur les monuments omeyyades* (Paris 1939); *Caravansérails syriens du moyen-âge* (Paris 1940); *Voyages archéologiques dans la Turquie orientale* (Albert Gabriel ile birlikte, I-II, Paris 1940); *La poste aux chevaux dans l'empire des mamelouks* (Paris 1941); *Alep: Essai sur le développement d'une grande ville syrienne des origines au milieu du XIX^e siècle* (doktora tezi, Paris 1941); *Introduction à l'histoire de l'orient musulman: Eléments de bibliographie* (Paris 1943, 1946, Claude Cahen tarafından gözden geçirilerek bazı ilâvelerle yeniden yayımlanmış [Paris 1961], ardından İngilizce'ye çevrilmiştir [*Introduction to the History of the Muslim East*, Berkeley 1965], Selâhaddin el-Müneccid kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerini [*Râ'idü't-türâşi'l-ʿArabî*, Beyrut 1947], Abdüssettâr Haluci ile Abdülvehhâb Alub tamamını [*Meṣâdiru dirâseti't-târîḫi'l-İslâmî*, Kahire 1988] Arapça'ya, Nûş Ensârî yine tamamını Farsça'ya [*Medḫal-i Târîḫ-i Şarḳ-i İslâmî*, Tahran 1987] tercüme etmiştir); *Historiens arabes, pages choisies, traduites et présentées* (Paris 1946); *La mosquée omeyyade de Médine* (Paris 1947); *Quatre décret seldjoukides* (Beyrut 1947); *Le plan antique de Damas* (Paris 1949); *Mémento chronologique d'histoire musulmane* (Paris 1950, T. trc.

Suut Kemal Yetkin, Faik Reşit Unat, *İslâm Dünyası Kısa Kronoloji*, Ankara, ts., 1963); *Suggestions pour une réforme de la typographie arabe* (Paris 1952); *Règles pour éditions et traductions de textes arabes* (R. Blachère'le birlikte, Paris 1953, A. trc. Mahmûd el-Mikdâd, *Ḳavâʿidü taḥḳîḳi'l-maḫṭûṭâti'l-ʿArabiyye*, Dımaşk-Beyrut, ts.); *Studies by Jean Sauvaget on the Historical Geography and Topography of Syria* (haz. Fuat Sezgin v.dğr., Frankfurt 1994).

**Neşir ve Tercümeleri. 1.** *Les perles choisies d'Ibn Ach-Chihna* (I-II, Beyrut 1933, tıpkıbasım: nşr. Fuat Sezgin, Frankfurt 1993). Ebü'l-Fazl İbnü'ş-Şıhne'nin *ed-Dürrü'l-münteḫab fî târîḫi memleketi Ḥaleb* adlı eserinin çevirisidir. **2.** *Relation de la Chine et de l'Inde: Rédigée 851* (Paris 1948). *Aḫbârü's-Sind ve'l-Hind*'in birinci bölümünün açıklamalı Fransızca tercümesinin de yer aldığı neşridir. **3.** *La chronique de Damas d'al-Jazari* (années 689-698). Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'nin *Ḥavâdiṯü'z-zamân* isimli kitabının Fransızca tercümesiyle birlikte neşridir (Paris 1949). **4.** *"Les Trésors d'Or" de Sibt Ibn al-Ajamî* (Beyrut 1950). Sıbt İbnü'l-Acemî'nin (Ebû Zer el-Halebî) *Künûzü'z-zeheb fî târîḫi Ḥaleb* adlı eserinden seçme bölümlerin Fransızca çevirisidir. **5.** *Règlements fiscaux ottomans. Les provinces syriennes* (R. Mantran'la birlikte, Beyrouth-Damas 1951), Ömer Lutfi Barkan tarafından yayımlanan *Kanunlar*'ın (İstanbul 1943) Suriye ile ilgili bölümlerinin Fransızca'ya tercümesidir. Müellifin Dımaşk'ta Institut Français'de iken başlattığı tercümeye II. Dünya Savaşı sonrasında oraya gelen Robert Mantran da katılmış ve hocasının ölümü üzerine çalışmayı tamamlayıp bastırmıştır. Sauvaget ayrıca *Syria, Journal asiatique, Revue des études islamiques* ve *Ars Islamica* dergilerinde pek çok makale yayımlamıştır (eserlerinin tam listesi için bk. *Mémorial Jean Sauvaget*, I, 3-17).

**BİBLİYOGRAFYA :**

R. Blachère – J. Sauvaget, *Ḳavâʿidü taḥḳîḳi'l-maḫṭûṭâti'l-ʿArabiyye ve tercemetihâ* (trc. Mahmûd el-Mikdâd), Dımaşk-Beyrut 1409/1988, s. 17-22; L. Robert, "Jean Sauvaget (1901-1950)", *Mémorial Jean Sauvaget*, Damas 1954, I, s. XV-XXXV, ayrıca bk. s. 3-17; Zirikli, *el-Aʿlâm*, II, 97-98; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriḳûn*, Kahire 1980, I, 312-315; Abdurrahman Bedevî, *Mevsûʿatü'l-müsteşriḳîn*, Beyrut 1984, s. 250; R. Blachère, "Jean Sauvaget (1901-1950)", *JA*, CCXXXIX/1 (1951), s. 1-4; R. Ettinghausen, "The Publications of Jean Sauvaget", *Ars Orientalis*, I, Baltimore 1954, s. 208-213.

İSMAİL YİĞİT

## SAVA PAŞA
(1832-1904)

**İslâm hukukuna dair eserleriyle tanınan Osmanlı devlet adamı.**

Rum asıllı olup Yanya'da doğdu. Babası doktor Sava Efendi'dir. İlk öğreniminin ardından Mekteb-i Tıbbiyye'de okudu. Ancak bu alanda çalışmayarak Osmanlı Devletinde idarî ve adlî görevlerde bulundu. Sadrazam Âlî Paşa'nın maiyetinde Girit'e gitti; 1867'de İsfakiye (İsfakya) mutasarrıflığına tayin edildi. Bazı kaynaklarda Sava Paşa'nın ismine ilk defa 1870 tarihli salnâmede rastlandığı ifade edilirse de bir arşiv belgesinden paşanın bu tarihten önce çeşitli görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1870'te yine Girit'teki Sultâniye sancağı mutasarrıflığına gönderildi. 1874'te Mekteb-i Sultânî müdürlüğüne tayin edildi. Bu dönemde Mekteb-i Sultânî içerisinde Hukuk Mektebi ile Mülkiye Mühendis Mektebi (Turuk-i Meâbir Mühendisliği Mektebi) açıldı. Bu iki okulun programının hazırlanması ve noksanlarının tamamlanması işi de Sava Paşa'ya verildi. 1876 yılı Ocak ayına kadar müdürlük görevine devam etti. Şubat 1877'de Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliğine, Haziran 1878'de Nâfia nâzırlığına tayin edildi. Bu sırada bir müddet Hariciye nâzırlığına vekâlet etti. 12 Ağustos 1879'da Hariciye Nezâreti müsteşarlığına getirildi. 19 Ekim 1879'da tayin edildiği Hariciye nâzırlığı görevini Haziran 1880'e kadar sürdürdü. Hariciye nâzırlığından ayrıldığında kendisine 5000 kuruş mâzuliyet maaşı bağlandı. 7 Kasım 1883'te Nâfia Komisyonu'na üye oldu. Haziran 1885'te Girit valiliğine gönderildi. Burada yaptığı hizmetlerden dolayı Girit meclisi müslüman üyelerinin ve devletin takdirini kazandı. Ocak 1887'ye kadar bu görevini sürdüren Sava Paşa kalp rahatsızlığı yüzünden 19 Ocak 1887'de istifa etti. 1890 yılında Osmanlı Devleti ile patrikhâneler arasında çıkan kilise ihtilâfını incelemek üzere kurulan komisyonda üyelik yaptı. Bu ihtilâf, Rum ve Ermeni patrikhânesinin devlete ait bir kısım yetkileri kullanma ve patrikhâne ruhanî meclislerinin bağımsız dava görme yetkilerine sahip olma taleplerinden kaynaklanmaktaydı. Bu taleplerin Adliye Nâzırı Rızâ Paşa tarafından reddedilmesi üzerine bunlara olumlu bakan Sava Paşa Adliye nâzırı ile anlaşamadı. İstanbul'dan ayrılıp Paris yakınlarında Neuilly kasabasına yerleşti ve orada öldü.

Sava Paşa, Osmanlı Devleti tarafından çok sayıda devlet nişanıyla ödüllendirilmiş, ayrıca yabancı devletler tarafından kendisine kraliyet nişanları verilmiştir. Görevlerindeki başarısı yanında İslâm hukukuna dair yazdığı eserlerle de tanınan Sava Paşa bu konuda ciddi çalışmalar yapan nâdir gayri müslimlerden biridir. Sava Paşa, Hukuk Mektebi'nin kuruluşunun ardından açılan kursları düzenlemeye davet edildiğinde hukukun nazariyat kısmının öğrenilmesi gerektiğini farketmiş ve *Mecelle* muallimi Rauf Efendi'den medenî hukuk dersleri almıştır. Çalışmalarına *Mecelle*'yi tedkik ederek başlayan Sava Paşa, İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteḳa'l-ebḥur* ve Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-ḥükkâm* adlı eserlerinden yararlanmıştır. Hukuk mektebinde açılan İslâm Hukuku Nazariyatı Kürsüsü'nde okutulmak üzere usule dair bir eseri Dağıstânî Ahmed Efendi ile Şûrâ-yı Devlet müddeiumumisi Vithynos Yanko Efendi'ye tercüme ettirmiş ve kendisi de bu dersleri takip etmiştir. Ardından Kütahyalı Nûri Efendi'den üç yıl boyunca İslâm hukuk nazariyatına dair dersler almış ve Molla Hüsrev'in *Mirʾâtü'l-uṣûl*'ü ile Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Mecâmiʿu'l-ḥaḳâʾiḳ*'ını kullanarak *Etude sur la théorie du droit musulman* adlı eserini yazmıştır. Hiç evlenmemiş ve hayatını kitaplara hasretmiş olan Sava Paşa'nın Osmanlı tarihi için önem taşıyan kütüphanesinin âkıbeti hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre kitapları Büyükada'da kız kardeşinin kızı ile evli olan Hoci Efendi'nin evinde iken Berlin İmparatorluk Kütüphanesi tarafından satın alınmış ve Felemenk Sefâreti vasıtasıyla Almanya'ya nakledilmiştir. Diğer bir rivayette ise paşanın kütüphanesini Fransa'ya götürdüğü ve ölümünden sonra bir Fransız'a kaldığı belirtilmektedir.

**Eserleri. 1.** *Etude sur la théorie du droit musulman* (I-II, Paris 1892). Fransız hükümeti Sava Paşa'ya bu eser münasebetiyle 21 Temmuz 1903'te Legion d'Honneur nişanı vermiştir. Baha Arıkan tarafından *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen (I-II, Ankara 1955-1956) ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşredilen eserin I. cildinde İslâm hukukunun oluşumunun safhaları, hukukun kaynakları, müctehidler ve metotları, tefsir, hadis ve fetvalar, ictihad kapısının kapanması, hukuk nazariyatı ve hukuk tatbikatına ilişkin eserler hakkında bilgi verilmiş; ka-